

LUKÁCS GYÖRGYRŐL – HÁROM TÉTELLEN

■ Ahogy múlnak az évek, az évtizedek, az egykori diákokból, egyetemi hallgatókból mindinkább idős tanárok, tudósok lesznek, tanáraik pedig, akiknek előadásai, könyvei alakították világgépüket, lassan eltűnnek a múltban, és még szerencse, ha nem a feledésben. Természetesen magamra és egykori tudós tanáira gondolok: az ő emlékükkal, örökségükkel mára csak a könyvtárakban lehet találkozni – meg persze a múltban, a régmúltban keresgélő-kalandozó emlékezetben. Így vagyok én olyan egykori tanárral, mondhatnám így is: mestereimmel, mint például Bóka Lászlóval, Sőtér Istvánnal, Tolnai Gáborral, Pais Dezsővel, Bárczi Gézával (és még sok mással) – már régen eltávoztak közülünk, és már azok is távozófélben vannak, akik számára a fenti neveket nemcsak tudós könyvek címlapjai, nemcsak könyvészeti összefoglalások örökítették meg, hanem személyes emlékek: találkozások, az egyetemi szemeszterek köznapjai is. Így vagyok én Lukács Györggyel is.

Szemináriumok az egyetemen

■ Több emberöltővel ezelőtt: 1953 szeptemberében kezdtem meg egyetemi tanulmányaimat a budapesti bölcsészkaron. Tekintettel arra, hogy a piaristák gimnáziumában érettségiztem, és úgynevezett „reakciós” famíliából származtam (több felmenőm emlékét is budapesti utcanevek örökítették meg, ezeket azután átkeresztelték 1945 után, majd a „rendszerváltozást” követően visszakapták eredeti elnevezésüket). Következésképp nem volt könnyű bejutni az egyetemre, amelyet groteszk történelmi adalékként ugyanabban az épületben kezdtem, ahol gimnáziumi tanulmányaimat befejeztem. Ugyanis ötvenhárom ószén a piarista iskolát kilakoltatták, és helyét a bölcsészkar foglalta el. Némi családi protekciónak meg orvos édesanyám egyik jó nevű betegének köszönhetően, aki az akkori egyetemi rektor, a román nyelv és történelem nemzetközileg (Bukarestben is) elismert tudósának, Tamás Lajosnak a közeli barátja volt, mégis felvételt nyertem, és távol maradván minden közélettől szorgalmasan tanultam, vizsgáimat kitűnő eredménnyel tettem le, már egyetemi éveim során is jelentek meg publikációim szakmai lapokban. Nos akkor, tehát az 1955-1956-os tanévben, vagyis harmadéves koromban hallgathattam Lukács György esztétikai előadásait (hadd büszkélkedjek vele: jelesre vizsgáztam Heller Ágnesnél, aki akkor a neves professzor tanársegéde volt), majd az 1956–1957-es tanévben is beiratkoztam Lukács György előadásaira, ezek néhány hét múltán félbemaradtak. Közbejött ugyanis a magyar forradalom. Lukács György a Nagy Imre vezette kormány minisztere lett, először őt is Romániába, Snagovba deportálták, majd elég hamar hazaengedték, azonban nem taníthatott, helyét Szigeti József, a marxista filozófiatörténet egyik szörnyetege vette át. Lukács csak évek múlva foglalhatta el helyét a magyar tudományosság műhelyében, például a Magyar Tudományos Akadémián.

Lukács György 1956 októberében

■ Lukács György személyisége, tudományos, illetve „ideológiai” munkássága, illetve politikai tevékenysége szerepet kapott abban a demokratizálási folyamatban, amely 1956 tavaszától (vagyis a szovjet kommunista párt huszadik kongresszusá-

tól kezdeményezve) bontakozott ki a moszkvai alárendeltségben élő országokban, így természetesen Magyarországon is. Lukács egyike volt a reformok sürgetőinek és kialakítóinak. Szerepet vállalt a reformokat megindító (és a magyar forradalom történelmi eseményeit kezdeményező) Petőfi Kör vitáin, illetve a budapesti egyetem bölcsészkarán kibontakozó reformtörekvésekben. Beszédes példája ennek az az interjú, amelyet egyetemi hallgatók kérdéseire válaszolva adott, és amely a reformok „éllovasának” számító budapesti *Irodalmi Újság* 1956. október 13-i számában jelent meg. Ebben az interjúban a szovjet kommunista párt huszadik kongresszusának megállapításaihoz csatlakozva sürgette azt, hogy a kongresszus határozatai Magyarországon is érvényesüljenek.

Ez a nyilatkozat a következőkben idézi fel Lukács György mondanivalóját: „Ar-ra a kérdésre, hogy miben látja a sztálinizmus elfajulásának okait, Lukács elvtárs Togliatti elvtárs cikkére hivatkozott, de megállapította, hogy e kérdés elemzéséhez meg kellene vizsgálni a szocializmus történetét 1917-től napjainkig. Utalásszerűen azonban egyes körülményről, a proletárdemokrácia elhanyagolásáról. Elmondotta, hogy utolsó éveiben már Lenin is aggodalommal kísérte a proletárdemokráciát háttérbe szorító bürokratikus centralizáció kifejlődését. Ez a jelenség fokozódott végzetessé a sztálinizmus korszakában. Megállapította Lukács elvtárs, hogy mindez természetesen összefügg a gyors iparosítás politikájával egy iparilag elmaradt államban, amely a szocializmus létkérdésévé lett a fasizmus előretörésének idején. A Honvéd Háborúban aratott győzelem igazolta ennek a politikának jogsultságát, de nyilvánvaló, hogy ebben az összefüggésben a sztálini korszak messze túlment a szükséges méreteken. Más kérdés az, hogy a győzelem és az 1948 körül kialakult új világhelyzet után is fenntartották az antidemokratikus módszereket, s ezek leépítését csak a XX. kongresszus kezdte meg.” A hatvanas évektől kezdve szerepelhetett nyilvánosan is a magyar (és a nemzetközi) tudományos életben. Rendre megjelentek korábbi művei, két könyvsorozat is közreadta ezeket. Élete végén nagyszabású, *Az esztétikum sajátossága* című munkájával foglalkozott, ez 1968-ban került az olvasó kezébe, majd életének főművét, a sajnálatosan befejezetlenül maradt *A társadalmi lét ontológiája* című művét rendezte sajtó alá.

Ahogy az imént mondtam, Lukács György a forradalom napjaiban Nagy Imre kormányának minisztere lett, ezért kellett egy időre távoznia a magyar tudományos élethől. Ebben az időben csak legszűkebb tanítványai köre férkőzhetett hozzá, olyanokra gondolok, mint Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Almási Miklós, Herman István és a többiek. Az a szélesebb kör, amely korábban óráit látogatta és könyveiből tájékozódott az esztétika (a marxista esztétika) kérdései felől, szinte teljesen elveszítette vele kapcsolatát, csupán közvetlen tanítványai tartottak ki mellette, és ez időnként (például Fehér Ferenc esetében, akit egy időre eltiltottak a publikálástól) retorziókhöz vezetett. A Nagy Imre-kormányt elmozdító 1956. november 4-i szovjet katonai agresszió után egy időre Lukács György is romániai deportálásba került, és csak több hónapos száműzetés után térhetett vissza

Személyes találkozás

■ Már említettem, hogy az ötvenhatos magyar forradalom előtti hónapokban látogathattam Lukács György művészetelméleti egyetemi előadásait, és minthogy ez az előadás nem tartozott a kötelező és szélesebb körben látogatott kurzusok közé, személyesen is ismeretségbe kerültem vele. Ennek az ismeretségnek a leginkább fontos és emlékezetes eseménye az volt, midőn a Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében készülõ *Kritika* című folyóirat hosszabb interjút készített a tudóssal, és ennek munkájában nekem is szerényebb szerep jutott. A folyóiratot, amely 1963-ban indult Diószegi András, Almási Miklós és Wéber Antal szerkesztésében, és amelynek intézeti munkám keretében magam is egyik belső

munkatársa voltam, a hazai irodalomtudományi gondolkodás megújításának szándéka vezette, és ez olyan jól sikerült, hogy 1971 végén, 1972 elején politikai támadást szerveztek a folyóirat ellen, eltávolították az intézeti szerkesztőséget, és Pándi Pál, a kommunista kulturális politika egyik vezető személyisége irányításával új szerkesztőséget hoztak létre, ebben a korábbi szerkesztők (és a munkatársak) nagy része már nem kapott helyet.

Nos még a „régii” *Kritikában* látott napvilágot 1969 májusában Lukács György *Magyar irodalom – világirodalom* című interjúja, ezt Almási Miklós készítette, némi szerepem azonban nekem is volt benne, én vittem el az idős filozófushoz a korigálni való íveket, körülnézhettem a Belgrád rakpart egyik modern épületében található lakásában, megcsodálhattam hatalmas (főleg német nyelvű) könyvtárát, és a mester még kávé is készített nekem. Lukács György lakásán látogatást tenni rendkívüli élményt jelentett, és ezt még fokozta az a szívélyesség és közvetlenség, amellyel a világhírű tudós fogadott és elbeszélgetett velem. Természetesen felidéztem előtte azoknak az 1955–1956-os előadásainak emlékét, amelyeket buzgón látogattam egykoron.

Az ilyen futólagos látogatások persze feledhetetlenek szoktak lenni, most is magam elé tudom idézni ennek a közel fél évszázaddal korábbi esztendőnek az emlékeit. Lukács akkor a magyar irodalomnak a világirodalomban elfoglalt helyéről és betöltendő lehetőségeiről beszélt. Végezetül a *Kritikában* közreadott interjúnak a zárómondatait írom ide: „számba kéne venni a magyar irodalom valóságos helyzetét, amelyben a világirodalmiságnak oly jelentékeny szerep jut. Csak Csoknaira, Petőfire, Adyra és József Attilára kell gondolni, ami egy nem jelentéktelen művészi vonalat jelent. Nekünk itt semmi szégyenleni valónk nincsen, még akkor is, ha ezeket a dolgokat nem lehet külföldi nyelvre lefordítani: nyugodtan nézhetnénk szembe a magunk történelmi sorsával. Erre az őszinte szembenézésre eddig a magyar irodalomban a lírától eltekintve még alig volt példa; jelentős kivétel Eötvös *Magyarország 1514-e*. A kérdés nehézsége ott van, hogy azok a jelenségek és tendenciák, melyeket ma specifikus magyarnak szoktak nevezni, nagyobbrészt a dzscentri Magyarországnak a lokális problémáiból adódtak, és mi nagyjában-egészében megragadtunk ezekben a lokális jelenségekben. A világirodalmiság csak ezzel való leszámolásból hódítható meg.” Ezek a fejtegetések alighanem ma sem veszítették el jelentőségüket.

Pomogáts Béla

PROMENADE SENTIMENTALE

■ Amolyan notórius zongoragyakorlás-elkerülőként jutottam el Kardos Magda tanárnőhöz, miután lustaságom miatt korábbi zongoratanárnőim rendre megváltak tőlem. Magda néni nem próbált rábeszélni semmire, főképp nem a gyakorlásra, csak leült, és eljátszott nekem néhány darabot, hogy válasszak, melyiket szeretném. És abban a percben az embernek egyből kedve támadt akár több energiát is befektetni egy-egy zongoradarab megtanulásába, csak hogy úgy eljátszhassa, mint ő. Előadásmódjával készítetett tanulásra, meg a nagyszerű darabválasztásával, amellyel egyből ráéreztem arra, hogy mi az, amit majd mindenáron én is el szeretnék játszani.

Semmi nem volt kötelező, még az ujjrend sem (bár az ákombákom számaival beírt ujjrendeket még most is őrzöm kottáimban), s ha nem tartottam be, csak annyit mondott szelíden, hogy megkönnyíteném a saját helyzetemet azzal, ha betartanám. Mert játszani bármilyen ujjrenddel lehet, de ő az egyik legjobbat taná-